

Krigsåret 1913

Sydøsteuropa og Balkankrigene

af Björn Opfer-Klinger

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 12, 2013,
Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Björn Opfer-Klinger, født 1972; dr.phil., skolebogsredaktør i Ernst Klett Verlag, freelance historiker og politolog.

Søndag den 10. august 1913 erkendte Bulgarien i fredstraktaten i Bukarest sit nederlag; i månederne derefter fulgte flere fredsslutninger mellem Balkanstaterne og Det Osmanniske Rige. Hermed sluttede formelt de to Balkankrige, som siden oktober 1912 havde rystet hele Sydøsteuropa og nær havde ført til en ”stor krig” mellem de rivaliserende stormagter. Skønsmæssigt havde 200.000 soldater og et ukendt antal civilister mistet livet; hundredetusinder var flygtet eller blevet fordrevet. Alligevel var der hin søndag formentlig ingen af underskriverne, som troede, at der med Bukaresttraktaten var blevet skabt en bæredygtig fredsordning: Alt for mange spørgsmål forblev uafklarede. Og i realiteten blev Balkan blot et år senere på ny ramt af en krig – en krig, som skulle udløse den i de europæiske saloner både frygtede og kærkomne ”store krig” som – i det mindste med den græsk-tyrki-

ske delkonflikt for øje -, først skulle slutte med Lausannetraktaten i 1923.

Konfliktcentrummet Balkan

Den, som i tilbageblik søger den årsag, der fik begivenhederne til at rulle frem til freden i Bukarest i 1913 og i Lausanne i 1923, når uvægerligt frem til året 1903. Det Osmanniske Rige, engang en blomstrende stormagt i det østlige Middelhav, var nu blot en kolos på lerbædder. Ganske vist herskede sultan Abdülhamid II stadig over betragtelige dele af Balkan, men det gærede i alle hjørner og kroge, og i sin økonomiske tilbagestående var riget finanspolitisk på det nærmeste afhængig af de centraleuropæiske magter. Under påskud af at måtte beskytte den kristne befolkning blandede de europæiske stormagter sig i stigende grad i rigets indre anliggender og forsøgte at udnytte Balkanstaterne i deres egne interesser. I den sammenhæng konkurrerede de om at blive dominerende i regionen, hvor udbredelsen af deres konflikter tilførte de eksisterende modsætninger på Balkan en stadig farligere karakter. I den europæiske offentligheds opfattelse udviklede Balkan sig således mere og mere til en ”krudttønde”, hvor det imidlertid netop var stormagternes imperialistiske ambitioner, frem for alt Østrig-Ungarns og Ruslands, som gav de komplicerede forviklinger af forskellige konflikter i Det Osmanniske Rige en europæisk dimension.

Det hensygnende Osmannerrige forekom at være stort set den sidste region i Europa, hvor der stadig var spillerum for forandringer i indflydelsessfærerne. Mens Rusland så sig som den ortodokse, slaviske befolknings beskyttelsesmagt og samtidig søgte efter en direkte adgang til Middelhavet, stræbte Østrig-Ungarn som multinational stat af indenrigspolitiske årsager ganske vist mindre efter territorial ekspansion, men betragtede Sydøsteuropa som ”sit” politiske og økonomiske ”bagland” – kun her spillede Wien som gammel stormagt stadig en mærkbar rolle. Samtidig så Italien i det smuldrende osmanniske herredømme på Balkan en ideel chance for at etablere sig som en ny stemme i magternes koncert. Det var dog ikke

IMRO-ledere i 1903, året for Ilinden-opstanden. (Foto: Atahac Hobeb).

længere alene stormagterne, som angav musikkers takt. Hertil kom de sydøsteuropæiske stater, som var opstået i det 19. århundrede, og som optrådte stadig mere selvbevidste og aggressivt som talsmænd for "deres" befolkning under osmannisk herredømme. Lande som Bulgarien, Grækenland og Serbien havde i mellemtiden opbygget et statsapparat og slagkraftige værnepligtshære af moderne tilsnit, som tillod en egen imperialistisk politik. Med det mål på mellemlang sigt at "befri" størst mulige områder organiserede eller støttede de handlekraftigt bevæbnede oprørsgrupper, som kæmpede mod det osmannisk-muslimske herredømme. Samtidig kæmpede disse guerillabevægelser indbyrdes mod hinanden om indflydelse i regionen og destabiliserede den derved yderligere.

Der opstod et højdepunkt i oprørsaktiviteterne, da den stærkeste af de probulgarske grupperinger, den Indre Makedonisk-Thrakisk Revolutionære Organisation (IMRO), i august 1903 rejste en opstand og udråbte en selvstændig republik i

Makedonien. Den såkaldte Ilinden-opstand blev ganske vist hurtigt slået ned, men dens følger var mangfoldige: Mens den probulgarske bevægelse blev svækket, intensiverede tilhængerne af den græske og serbiske men også den albanske autonomibevægelse deres aktiviteter. Bandekrigen antog stadig mere blodige former.¹ Samtidig tilskyndede begivenhederne stormagterne til en "humanitær intervention" på Balkan. Med argumentet om at måtte yde bedre beskyttelse til den kristne befolkning påtvang Østrig-Ungarn og Rusland i forståelse med de øvrige stormagter Det Osmanniske Rige det såkaldte Mürzsteger-reformprogram. Fra foråret 1904 blev der fra Østrig-Ungarn og Rusland sendt to civile repræsentanter til Makedonien, som den kristne befolkning fra da af kunne henvende

1 Se Duncan M. Perry: *The Politics of Terror. The Macedonian Liberation Movements 1893–1903*, London 1988; Fikret Adanır: *Die Makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*, Wiesbaden 1979; Mehmet Hacısalihoğlu: *Die Jungtürken und die Mazedonische Frage (1890–1918)*, München 2003.

De territoriale ændringer efter Balkankrigene Bukarestaftalen (1913)

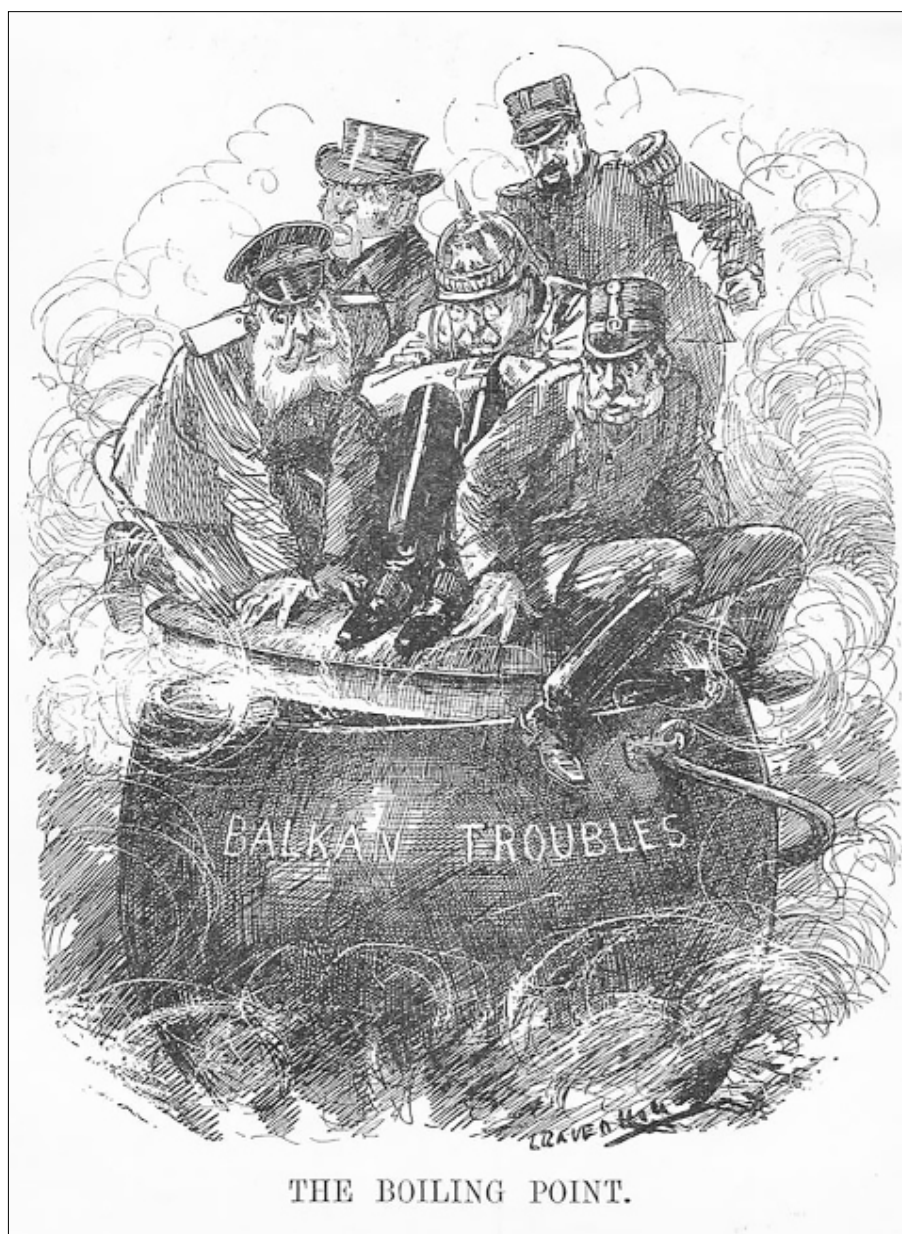
Kilde: Thuresson/Furfur

	<i>til Serbien</i>		<i>til Rumænien</i>		<i>Albanien</i>
	<i>til Grækenland</i>		<i>til Montenegro</i>		<i>Den Dodekanesiske Øgruppe (ital.)</i>
	<i>til Bulgarien</i>	<i>Grenser før Balkankrigene</i>			
<i>Enos-Midia-Linien (fastsat som tyrkisk grænse på Londonkonferencen)</i>					

sig til med klager. Endvidere overtog 25 officerer fra stormagterne, et tidligt eksempel på ”blå baretter” så at sige, reformeringen af det derværende osmanniske gendarmeri. Den osmanniske regering protesterede kraftigt mod disse alvorlige indgreb i dens stats suverænitet, men måtte bøje sig for de udenlandske magter.

Tilspidsninger efter den ungyrkiske revolution

For Ungtyrkerne, der var en oppositionel samlevægelse med især mange tilhængere blandt de yngre officerer og tjenestemænd, var det formentlig gennemførelsen af denne ”humanitære intervention”, som blev dråben, der fik bægeret til at flyde over. Den 3. juli 1908 kom det til den ungyrkiske revolution, der havde sit udgangspunkt i garnisoner i Makedonien. Revolutionen tvang den autoritært regerende sultan til at sætte forfatnin-

”På kogepunktet” – karikatur af Leonard Raven Hill (1867-1942), publiceret i Punch 2. oktober 1912.

gen fra 1876 i kraft; gennemførelsen af denne forfatning var i 1878 blevet udsat på ubestemt tid. Det Osmanniske Rige blev et konstitutionelt monarki, og den videre udvikling til en stat bestående af ligeberettigede borgere – uanset disses religiøse eller etniske tilhør – syntes nu mulig. Dette kunne imidlertid ikke være i overensstemmelse med interesserne hos hverken de konservative osmanniske eliter eller de sydøsteuropæiske nabostater og de af dem støttede nationalistiske organisationer.

Fra da af skulle der ikke mere komme ro over Balkan. Østrig-Ungarn udnyttede svagheden i den heterogene ungtyrkiske bevægelse, som netop var kommet til magten, og annekterede de osmanniske provinser Bosnien og Hercegovina, som det siden 1878 havde holdt besat. Dermed udløste Østrig-Ungarn ikke blot den såkaldte annektsionskrise, hvormed det risikerede en ”stor krig” mellem magterne om et territorialt spørgsmål på Balkan. Dets skridt provokerede endvidere de radikale repræsentanter for den serbiske nationalbevægelse. I 1911 stiftede serbiske officerer en hemmelig organisation, Ujedinjenje ili Smrt (Forening eller Død), og det var medlemmer af denne, som var bagmændene i det skæbnsvangre attentat, som dræbte den østrig-ungarske trofølger, ærkehertug Franz Ferdinand, i Sarajevo den 28. juni 1914. Også blandt de bulgarske og serbiske eliter steg beredvilligheden til om nødvendigt at risikere en militær konflikt, når det drejede sig om gennemførelsen af deres ekspansionsmål. I Grækenland inspirerede den ungtyrkiske revolution i sommeren 1909 utilfredse græske officerer til at iværksætte en opstand i Goudi, som antog karakter af en borgerlig revolution, og som banede vejen til magten for den kretiske politiker Eleftherios Venizelos, der senere blev en af hovedfortalerne for ideen om et Storgrækenland.

Genindførelsen af den osmanniske forfatning betød i første omgang en forbedring af situationen for den kristne befolkning i Det Osmanniske Rige; den ungtyrkiske regering viste sig i 1908/1909 åben over for de kristne henholdsvis ikketyrkiske befolkningsgruppers medbestemmelse og krav om autonomi. Imidlertid kom disse ansatser hurtigt til

at stå i stampe; for mange muslimske konservative og tyrkiske nationalister gik mindretalsrepræsentanterne for vidt i deres krav om autonomi. Den siden 1909 herskende sultan, Mehmed V, formåede ikke at spille en selvstændig rolle og overlod helt og holdent magten til Ungtyrkerne. På den anden side gik forandringerne ikke hurtigt nok for mange bulgarske, albanske og græske radikale. Således voksede utilfredsheden, og snart eksploderede der atter bomber ved statslige institutioner, og bevæbnede bander blev atter aktive. Da den tyrkiske regering fra 1910 begyndte at virkeliggøre sine forestillinger om en moderne centralstat, besluttede især mange blandt de traditionelle albanske eliter sig for væbnet modstand. Nabostater som Montenegro gav gennem våbenleverancer yderligere næring til sådanne opstande. I december 1911 opløste Ungtyrkerne parlamentet, og ved det efterfølgende valg opnåede den radikale fløj et klart flertal, hvorimod alle de vigtige repræsentanter for de forskellige mindretalsfraktioner blev forhindret i at genindtræde i parlamentet.

Ved siden af de indenrigspolitiske forandringer formåede stormagternes imperialistiske politik at skærpe situationen. Den italienske regering, som var under pres af sociale og økonomiske problemer, så i omvæltningerne i Det Osmanniske Rige en kærkommen mulighed for at styrke sin egen position gennem erhvervelse af nye kolonier, og den 29. september 1911 erklærede den krig mod den ungtyrkiske stat. Kort efter erobrede italienske tropper kystregionerne i de osmanniske provinser i Nordafrika (det nuværende Libyen). I foråret 1912 bredte krigen sig til Det Ægæiske Hav, hvor Italien besatte Den Dodekanesiske Øgruppe. Under disse betingelser var Ungtyrkerne tvunget til at imødekomme den albanske modstandsbevægelse, som i sommeren 1912 havde bragt store dele af Nordalbanien, Kosovo og Vestmakedonien under sin kontrol, med omfattende indrømmelser. Det var på den anden side i modstrid med interesserne hos de tilgrænsende Balkanstater og nogle af stormagterne.

Efter Østrig-Ungarns annektsion af Bosnien-Hercegovina havde den russiske regering fryg-

Osmanniske soldater i 1912. (Foto: Dontbesogullible)

tet en yderligere ekspansion på Balkan fra Habsburgerrigets side, hvorfor det russiske diplomati i forstærket omfang bestræbte sig på at føre Balkanstaterne sammen i et fælles, prorussisk Balkanforbund. Og den 13. marts 1912 kom det faktisk til en bulgarsk-serbisk venskabs- og forbundstraktat. I en hemmelig tillægsartikel blev det aftalt at betragte eventuelle uroligheder i den europæiske del af Det Osmanniske Rige, som måtte berøre begge stater nationale interesser, som grund for en fælles krig mod den osmanniske nabo. Allerede her begyndte de sydøsteuropæiske aktører at frigøre sig fra stormagternes, i dette tilfælde Ruslands, indflydelse. Uden forudgående konsultation med Rusland indgik Bulgarien den 29. maj 1912 et forbund med Grækenland, som var dybt foruroliget over den italienske ekspansion i Det Ægæiske Hav. Kort efter indgik også Montenegro forbund med Bulgarien og Serbien; i fællesskab forberedte de sig på en angrebskrig. Der blev imidlertid kun truffet meget vage aftaler om opdelingen af det territorium, som måtte blive erobret. Serbien og Bulgarien enedes blot om at acceptere en voldsgiftkendelse fra den russiske zar, såfremt de ikke

skulle blive enige om en deling af Makedonien.²

I de følgende måneder mistede det russiske diplomati kontrollen over "sit" Balkanforbund. I begyndelsen af oktober 1912 begyndte Balkanstaterne at mobilisere deres stridskræfter. Opskræmte forsøgte stormagterne at mildne situationen ved at presse den ungtyrkiske regering til reformer i Makedonien, men hertil var det allerede for sent. Efter at Montenegro den 8. oktober havde erklæret krigstilstand, fulgte de øvrige Balkanstater en uge senere.

Første Balkankrig

Den Første Balkankrig stillede det europæiske diplomati over for alvorlige udfordringer. Næsten alle stormagter dyrkede vidtrækkende magtpolitiske eller økonomiske interesser på Balkan, hvorfor det var vanskeligt for dem at indtage en fælles

² Se Karl Adam: *Großbritanniens Balkandilemma. Die britische Balkanpolitik von der bosnischen Krise bis zu den Balkankriegen 1908–1913*, Hamburg 2009, s. 131f.; Konrad Clewing: *Staatensystem und innerstaatliches Agieren im multiethnischen Raum: Südosteuropa im langen 19. Jahrhundert*, i: samme/Oliver Jens Schmitt (Hrsg.): *Geschichte Südosteuropas*, Regensburg 2011, s. 486.

holdning over for konfliktens parter. Tillige frembragte Balkanstaterne hurtigt kendsgerninger: Til alle de europæiske iagttageres overraskelse blev de osmanniske tropper i løbet af få uger slået på alle fronter og tvunget til tilbagetrækning. Den 7. november 1912 nåede græske tropper få timer før de bulgarske frem til den vigtige havnemetropol Thessaloniki. Serbien besatte det centrale Balkan. Bulgarske tropper stødte gennem Thrakien frem mod Konstantinopel og blev først standset få kilometer foran den osmanniske hovedstad, mens den græske hær i hurtigt tempo marcherede mod nord langs den Adriatiske kyst. Da det den 3. december 1912 endeligt lykkedes stormagterne gennem en fælles optræden at formå Balkanstaterne, med undtagelse af Grækenland, til en foreløbig våbenstilstand, havde Det Osmanniske Rige allerede mistet størsteparten af sine europæiske territorier.

Stormagterne kunne imidlertid ikke forhindre, at kamphandlingerne for øjnene af verdensoffentligheden blev ledsaget af etno-politisk vold, som i

første linie var rettet mod den muslimske befolkning.³ Imidlertid blev massakrerne, voldtægterne og fordrivelserne ikke alene – som i tidligere krige – forøvet af udisciplinerede grupper af soldater, men var en del af den ”moderne” krigsstrategi i en tid med en opskruet og aggressiv nationalisme. Grænsen mellem kombattanter og ikkekombattanter blev skrøbelig. Den landkrigsordning, der på den internationale fredskonference i Haag i 1907 var blevet aftalt som grundlag for en ny international krigsret, viste sig ikke at være andet end et stykke papir.

Indenrigspolitisk førte begivenhederne i oktober 1912 til, at Ungtyrkernes højrenationale fløj under ledelse af yngre generaler i slutningen af januar 1913 gennemførte et kup og etablerede et tyrknationalistisk militærdiktatur.⁴ Som følge heraf blussede kampene op på ny, og kort efter

3 Se Leo Trotzki: *Die Balkankriege 1912–13*, Moskva 1926, tysk udgave Essen 1995.

4 Se M. Hacısalihoglu (note 1), s. 391.

Bulgarske soldater med dræbte tyrker (civilister?) i forgrunden i Awaz Baba Fort uden for Edirne i marts 1913.
(Foto: kingsacademy.com)

Græske soldater i Ioannina-regionen efter slaget ved Bizani i marts 1913. (Foto: Genadios Library)

faldt også de sidste osmanniske støttepunkter på Balkan. De allierede sydøsteuropæiske stater var klare sejrherre. Men hvad skulle der ske videre? Hvorledes skulle der oprettes en ny orden på Balkan? Stormagterne forbeholdt sig afgørelserne herom. De sammenfattede deres forestillinger i den såkaldte Londontraktat, der den 30. maj 1913 modvilligt blev underskrevet af alle de krigsførende stater som en præliminær fredstraktat.

Ambassadørkonferencen i London og Anden Balkankrig

Vejen til Londontraktaten havde imidlertid også for de seks stormagter vist sig ekstremt vanskelig. Rusland ønskede for enhver pris at forhindre en udvidelse af den østrig-ungarske indflydelse på Balkan samt at opbygge sin egen position i det skrumpende Osmannerrige. Storbritannien, som siden 1907 havde nærmet sig Rusland, støttede halvhjertet den russiske politik, men var først og fremmest interesseret i en deeskalation af situationen. Frankrig og Det Tyske Rige rivaliserede på Balkan

og i Orienten især på det økonomiske område som rustningsleverandører. Den tyske regering så desuden i Ungtyrkerne en potentiel forbundspartner i en mulig konflikt med Storbritannien og Rusland.⁵ Østrig-Ungarn og Italien stræbte efter direkte eller indirekte kontrol over den albanske kyst; begge var de endvidere forenet i målet om at holde Serbien og Grækenland, som begge søgte at opnå egen adgang til Adriaterhavet, ude af denne region.

Efter nogen ballade i kulisserne enedes stormagterne om en fælles ambassadørkonference i London, hvor løsningen på Balkankonfliktens mange spørgsmål skulle drøftes. En direkte involvering af de berørte aktører som ligeberettigede partnere anså de, helt i traditionen fra tidligere konferencer, for unødvendig. Som altid hang risikoen for en åben eskalation mellem Østrig-Ungarn og Rusland som en truende sky over konferencen:⁶

⁵ Se Bernd F. Schulte: *Vor dem Kriegeausbruch 1914. Deutschland, die Türkei und der Balkan*, Düsseldorf 1980, s. 18f.

⁶ Se Franz-Josef Kos: *Die politischen und wirtschaftlichen Interessen Österreich-Ungarns und Deutschlands in Südosteuropa 1912/13. Die Adria-hafen-, die*

Stillet over for Montenegros og Serbiens ekspansion truede Wien med militær indgriben og trak tropper sammen i Bosnien, hvilket igen provokerede Rusland. Ved deres fælles grænse forstærkede de to riger fra tid til anden truende deres stridskræfter. En grund hertil var det uafklarede spørgsmål, hvorledes fremtiden for de albanske bosættelsesområder i det vestlige Balkan skulle reguleres. Såvel Montenegro som Serbien og Grækenland gjorde krav på disse områder, mens lederne af den albanske nationalbevægelse allerede havde udråbt et uafhængigt Albanien.⁷ I sidste ende besluttede stormagterne sig under seje kompromisforhandlinger for at acceptere oprettelsen af en lille

albansk stat, men forudså dog i en længere periode at forvalte denne som et fælles protektorat. Den omstridte grænsedragning mod Serbien, der fik overdraget Kosovo som kompensation for de afslåede havne ved Adriaterhavet, samt mod Montenegro og Grækenland blev overdraget til en international grænsekommision. Til albansk statsoverhoved valgtes en ung tysk prins, som ikke var forberedt på denne opgave – men Wilhelm von Wied klarede sig knap igennem et halvt år i Albanien, indtil regionen i sommeren 1914 atter hensank i borgerkrig.

Opdelingen af Makedonien, der dengang blev forstået som kerneområdet i det osmanniske Balkan, viste sig ikke mindre vanskelig. Området strakte sig omtrent mellem floderne Nestos (mod øst) og Allakmon (mod syd) i det nuværende Nordgrækenland til Kosovo (mod nord) og Ohridsøen (mod vest). Grækenland sikrede sig med havnebyen Thessaloniki det urbane og økonomiske centrum. Mod nord og nordvest blev bro-

Saloniki- und die Kavallafrage, Wien 1996; Katrin Boeckh: *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München 1996; Friedrich Kießling: *Gegen den "großen Krieg"? Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911–1914*, München 2002.

⁷ Se Hanns Christian Löhr: *Die Gründung Albanien. Wilhelm zu Wied und die Balkan-Diplomatie der Großmächte 1912–1914*, Frankfurt/M. 2010.

Serbiske soldater med telefon- og telegrafmateriel i Kratovo (idet nuværende Makedonien) i juni 1913.

derparten (med byerne Skopje, Bitola og Ohrid) tilkendt Serbien. De bulgarske eliter så sig herved berøvet frugterne af den militære succes; efter deres opfattelse havde deres stridskræfter gennem fremrykningen til den osmanniske hovedstad båret hovedbyrden. Også den ungtyrkiske ledelse var utilfreds med, at Det Osmanniske Riges grænse på den europæiske side var blevet skubbet tilbage til kort foran Konstantinopel. Utilfreds var ligeledes den rumænske regering, som stillede krav om kompensation for de øvrige sydøsteuropæiske staters magtforøgelse.

Den bulgarske ledelse, som ikke var indstillet på at acceptere den fredsordning, der var blevet udarbejdet i London, og som tillige var skuffet over den manglende støtte fra Rusland, begyndte at orientere sig stærkere mod Østrig-Ungarn. I en overvurdering af egen militær styrke og fejlvurdering af den magtpolitiske situation besluttede den bulgarske zar og militærledelsen den 29. juni 1913 at rette et overraskelsesangreb mod de tidligere forbunds-fæller med det formål at gennemtrumfe egne krav i Makedonien. Men angrebet gik hurtigt i stå, og for Bulgarien blev krigen inden for få uger til en katastrofe. Den 9. juli trådte Rumænien ind i den Anden Balkankrig og lod sin hær rykke frem mod Sofia. To dage senere udnyttede også den ungtyrkiske regering øjeblikkets mulighed og besatte kort efter den heftigt omstridte by Edirne. Bulgarien så sig pludselig stillet over for en firefrontsrig og måtte give op. Uden at stormagterne denne gang blev involveret, kom det den 10. august til fredstraktaten i Bukarest. Bulgarien måtte nu give afkald på hovedparten af Makedonien til fordel for Serbien og Grækenland og ligeledes på dele af det nordbulgarske Dobrudja til fordel for Rumænien. Den 29. oktober 1913 forpligtede Bulgarien sig sluttelig i Konstantinopeltraktaten til at tilbagegive dele af Østthrakien med Edirne til Det Osmanniske Rige.

Uløste spørgsmål

De forskellige fredsslutninger i sensommeren og efteråret 1913 afsluttede officielt Balkankrigene, men stabil var denne efterkrigsordning ikke. Ingen

af fredsslutningerne frembragte kompromisser, som på sigt var acceptable for alle parter. Måske havde de heller ikke mulighed for at opnå dette. Dertil var forandringerne for store og den nationalistiske stemning hos eliterne i de respektive vinder- og taberstater for ophedet. Således forandrede den territoriale nyordning i efteråret 1913 eftertrykkeligt de lokale magtforhold: Mens Det Osmanniske Rige havde mistet omkring 85 procent af sit europæiske statsområde, kunne Serbien og Grækenland næsten fordoble deres territorium; Bulgarien mistede sin position som største Balkanstat. Med Albanien var der opstået en ny ustabil, halvsuveræn stat. Næppe en eneste af de nye grænser kunne anses for sikre og respekterede, og hurtigt blev probulgarske, albanske og ungtyrkiske friskarefolk atter aktive og foretog anslag og overfald i Grækenlands og Serbiens nyvundne områder. Mange af de konfliktområder, som opstod med fredsslutningerne i 1913, kom til at præge Sydøsteuropa gennem årtier. Nogle af stridsspørgsmålene gør sig gældende frem til i dag.

Konflikterne om De Ægæiske Øer og om Makedonien udgør to fremtrædende eksempler på disse konflikter: I Det Ægæiske Hav var kollisionen mellem stormagternes og nabostaternes interesser særlig iøjnefaldende. For Det Britiske Imperium udgjorde Grækenland og De Ægæiske Øer en vigtig mellemstation på søvejen til Indien. Samtidig så det fremadstræbende Italien i denne region en mulighed for at udbygge eget magtområde og dermed hale ind på de gamle imperialistiske stormagter. Af den årsag var den italienske regering ikke indstillet på atter at rømme de i 1912 besatte Dodekanesiske Øer. I virkeligheden fandt den derværende italienske tilstedeværelse først sin afslutning i løbet af Anden Verdenskrig.

De græsk-tyrkiske modsætninger i Ægæerspørgsmålet var imidlertid mere tungstvejende. For den græske nationalbevægelse var De Ægæiske Øer en integreret bestanddel af Megali idea (drømmen om et forenet Storgækenland). Den ungtyrkiske regering argumenterede derimod snarere ud fra strategiske perspektiver og henviste til, at uden i det mindste de østlige øer ville det knap være muligt

militært at forsvare Lilleasiens kyst. Stormagternes uenighed virkede yderligere destabiliserende. Først da Ægæerspørgsmålet blev holdt udenfor, kom det den 1. november 1913 til en græsk-osmanisk fredsaftale i Athen. Et territorialt kompromis skulle imidlertid først efter Første Verdenskrig og den blodige græsk-tyrskiske krig 1919-1922 blive lagt skriftligt fast i Lausannetraktaten fra 1923. På trods heraf er der ikke kommet ro over strids-spørgsmålet. Ægæerkonflikten er stadig sprængfarlig, selv om den siden 1970'erne i højere grad har flyttet sig til spørgsmålet om, hvorledes territorialfarvandene (seks-, ti- eller tolv-milezoner) og øernes luftrum skal defineres.

Det var formentlig Makedonien, der udgjorde det mest tungtvejende spændingsfelt. Den probulgarske oprørsorganisation IMRO, som havde tætte kontakter til Bulgariens højeste politiske og militære kredse, fortsatte frem til 1930'erne sin væbnede kamp mod det græske, men især mod det serbiske herredømme i Makedonien. Den bidrog i væsentlig grad til, at Makedonien i lang tid blev ved med at være en urolig region i undtagelsestilstand.⁸ Men heller ikke Bulgarien var efter 1913 på nogen måde indstillet på at opgive sine krav på Makedonien. I de bulgarske elitors nationale perspektiv gjaldt den slavisk-makedonske befolkning som en undertrykt del af det bulgarske folk, hvis befrielse stadig forestod. Dette bidrog væsentligt til, at Bulgarien gennemførte to yderligere (forgæves) erobningsforsøg (1915-1918, 1941-1944). Senere skulle udbredelsen af en selvstændig "slavo-makedonsk" nationalfølelse i den jugoslaviske delrepublik Makedonien lidt efter lidt fjerne grundlaget for de bulgarske krav. Efter Jugoslaviens opløsning og Makedoniens uafhængighed i 1991 trådte i stedet blandt andet navnestriden med Grækenland i forgrunden: Af bekymring for, at den makedonske stat på et eller andet tidspunkt ville gøre krav

på Nordgrækenland – altså den del af den historiske region Makedonien, som Grækenland havde fået i 1913 ved opdelingen af den osmanniske arv – var og er Grækenland ikke indstillet på at acceptere "Republikken Makedonien" som statsnavn for nabostaten. Denne konflikt, der udgør en indirekte arv fra begivenhederne i 1912/1913, belaster frem til i dag Makedoniens forhandlinger om optagelse i NATO og indtræden i Den Europæiske Union.

Indplacering af begivenhederne

I forhold til de hidtidige stormagter var de sydøsteuropæiske stater efter de to Balkankrige tilsyneladende sejrherre, idet de alle havde kunnet udvide deres territorium betragteligt og øget deres vægt som selvstændige aktører på den internationale politiske scene. Men prisen var høj og bliver i tilbageblik for det meste overset. Stater som Grækenland og Serbien kunne ganske vist næsten fordoble deres statsområde, men måtte imidlertid møjsommeligt integrere de nye provinser. Samtlige parter i krigen havde betalt dyrt i menneskeliv. Deres statsgæld, som i forvejen var en tung belastning, blev øget dramatisk. De blev konfronteret med forsørgelse af et umådeligt stort antal flygtninge og med et indtil da ukendt antal invalider og efterladte, som, når de ikke blev forsørget af den overbebyrdede stat, fremover mange steder hørte til bybilledet og på direkte vis konfronterede samfundet med følgerne af moderne krigsførelse.⁹

Også selv om totaliseringen af krigsførelsen 1912/1913 endnu ikke ramte det økonomiske og samfundsmæssige liv i de deltagende stater, gav Balkankrigene dog en bitter forsmag på Første Verdenskrigs massedød, masseinvalidering og sociale elendighed. Og alligevel, trods alle disse problemer, betragtede mange politikere, militærfolk og fortalere for nationalistiske visioner i alle Balkanstaterne deres mål som stadig ikke opnåede

8 Se Stefan Troebst: *Mussolini, Makedonien und die Mächte 1922–1930. Die "Innere Makedonische Revolutionäre Organisation" in der Südosteuropapolitik des faschistischen Italiens*, Köln 1987; Nada Boškovska: *Das jugoslawische Makedonien 1918–1941. Eine Randregion zwischen Repression und Integration*, Wien 2009.

9 Se Wolfgang Höpken: *Archaische Gewalt oder Vorboten des "totalen Krieges"? Die Balkankriege in der europäischen Kriegsgeschichte des 20. Jahrhunderts*, i: Ulf Brunnbauer/Andreas Helmedach/Stefan Troebst (Hrsg.): *Schnittstellen. Gesellschaft, Nation, Konflikt und Erinnerung in Südosteuropa, Festschrift für Holm Sundhaussen*, München 2007, S. 254f.

og følte derfor, at fredsreguleringen i 1913 blot var en mellemstation. Det er ikke uden grund, at historikere tolker de to Balkankrige som første fase af Første Verdenskrig, som derpå, i sydeuropæisk perspektiv, snarere udgjorde en ”tredje Balkankrig”.¹⁰

Balkankrigenes forløb åbenbarede, hvor meget stormagternes indflydelse var blevet reduceret. Efter at de havde haft en væsentlig andel i, at konflikterne på Balkan 1912/1913 eskalerede i to krige, var de kun i stand til på delområder at bringe den opståede egendynamik under kontrol. Samtidig var der stadig en risiko for, at den kun tilsyneladende regionale konflikt ville kunne udvikle sig til en ”stor krig” mellem stormagterne. Også selv om Balkan i 1913 ikke i sig selv udgjorde nogen ”krudttønde”, men at dette blot var en europæisk tilskrivelse, så fik Balkan et år senere rollen som tændsnor – en rolle, som også en anden region ville have kunnet indtage. Krudttønden var derimod det ”civiliserede” og ”moderne” Europa selv.¹¹

Mens året 1913 i mange europæiske stater i tilbageblik ofte fremstilles og erindres som det sidste ”normale” år inden Første Verdenskrigs katastrofe, udgør året for en ikke uvæsentlig del af kontinentet – Sydøsteuropa – allerede et dybtgående skel. Det betegnede afslutningen på en flere hundrede år lang epoke med osmannisk herredømme og kom til varigt at ændre Balkans etnografiske og kulturelle karakter.

Forlaget ELLEKÆR ApS

Holbergsgade 13

4200 Slagelse

www.ellekar.dk

Publiceret januar 2015

Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Billedredaktion: Jens Ellekær

Dette skrift er licenseret under en Creative Commons Kreditering-Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0 International-licens.

10 Se Joachim Remake: 1914 – The Third Balkan War: Origins Reconsidered, i: *Journal of Modern History*, 43 (1971), s. 354–366; Richard C. Hall: *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, London–New York 2000, s. 131f.; F. Kießling (note 6), s. 3.

11 Iflg. den britiske historiker Misha Glenny. Se Andreas Ernst, Vor 100 Jahren begannen die Balkankriege. Auftakt zur Katastrophe, i: *Neue Zürcher Zeitung* af 3.11.2012, online: »<http://www.nzz.ch/1.17752603>« (29.1.2013).